

KS. ADAM MAJ

MIŁOŚĆ I ODPOWIEDZIALNOŚĆ – WZAJEMNE ZWIĄZKI I ZALEŻNOŚCI W PERSPEKTYWIE PEDAGOGICZNEJ

Zestawienie wartości zawartych w tytule opracowania nawiązuje do dzieła K. Wojtyły pt. *Miłość i odpowiedzialność* (1962), poświęconego miłości i małżeństwu. Natomiast bezpośrednią inspirację prezentowanej refleksji stanowi publikacja K. Chałas i M. Łobacz pt. *Przymioty osoby ludzkiej. Edukacja aksjologiczna i wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki* (2020). Wśród zasadniczych przymiotów człowieka, których podstawę stanowi ontyczna natura osoby ludzkiej, autorki uwzględniają miłość i odpowiedzialność, obok godności, wolności, rozumności (mądrości) oraz zdolności do twórczości i transcendencji.

W tym kontekście problematyką analizy są relacje między miłością i odpowiedzialnością, ujęte w aspekcie definicyjnym, ich dynamiki związków i zależności oraz konotacji antropologicznych i wychowawczych. Wskazana problematyka jest podejmowana w perspektywie pedagogicznej (aksjologii pedagogicznej), a jej celem jest ukazanie elementów teoretyczno-praktycznych, stanowiących podstawę wychowania do miłości i odpowiedzialności.

Zagadnienie relacji miłości i odpowiedzialności jest istotne w procesie wychowawczym, bowiem miłość jest wartością centralną i najwyższą dojrzałego człowieczeństwa (Ostrowska, 2004, s. 19-23), zarazem miłość osobowa bez odpowiedzialności staje się zaledwie jej sentymentalną namiastką. W praktyce wychowawczej jedna i druga wartość, choć różniące się od siebie, powinny ze sobą współgrać we wzajemnym powiązaniu. Konsekwencje więzi

---

Ks. dr hab. ADAM MAJ – Katedra Dydaktyki, Edukacji Szkolnej i Pedeutologii, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: adam.maj@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-8013>.

lub braku związku między nimi są niezmiernie istotne, bo decydują o jakości moralnej czynów ludzkich, o rozwoju pełni człowieczeństwa osoby ludzkiej lub jego braku. Te konsekwencje mają także dalekosiężne skutki w życiu nie tylko jednostek, lecz także społeczeństwa i jego kulturowego wymiaru. Dziś stają się niezwykle aktualnym problemem np. w kwestii miłości między osobami, rozumienia i planowania małżeństwa i rodziny, stosunku do nowego życia ludzkiego i jego ochrony od poczęcia po naturalny kres. Dlatego tę – wydawałoby się oczywistą – problematykę należy podejmować, a prezentowane analizy są do niej zaledwie propozycją i wprowadzeniem.

1. ASPEKT DEFINICYJNY

Analiza relacji miłości i odpowiedzialności wymaga określenia istoty tych wartości, których podmiotem jest osoba ludzka. Jedna i druga wartość istnieją jako zdolność i powinność ludzka zakorzeniona w bycie osobowym człowieka.

Miłość (gr. *eros*, *agape*; łac. *amor*, *caritas*) jest wartością uniwersalnie pożądaną, bo człowiek kocha i chce być kochany. Zjawisko miłości jest trudne do określenia, chociaż stanowi przedmiot różnych nauk, zwłaszcza filozofii, teologii, psychologii, socjologii czy pedagogiki.

W filozoficznej interpretacji miłość jest analizowana w kontekście przyjmowanych założeń ontologicznych, zwłaszcza antropologicznych. Dorobek myśli ludzkiej w tym zakresie jest bogaty i różnorodny (Gaudaniec, 2006, s. 237-242; Maj, 2009, s. 276-277). Koncentrując się na ujęciach personalistycznych, można wskazać charakterystyczne ujęcia miłości: dla św. Augustyna to wspólnota kochających się osób, zjednoczona umysłem i sercem, według św. Tomasza z Akwinu jest aktem ludzkiej woli i podstawą całego życia wolitywno-emocjonalnego, wyrażającym się w życzeniu dobra drugiej osobie i dążeniu do zjednoczenia (Kowalczyk, 1979, s. 225), zdaniem K. Wojtyły „miłość w profilu obiektywnym jest faktem międzyosobowym, jest wzajemnością i przynależnością opartą o jakąś wspólnotę dobra” (Wojtyła, 1962, s. 116), natomiast Cz. Bartnik podkreśla, że „miłość jest całosobowym zwróceniem się istoty rozumnej, wolnej i twórczej ku drugiej osobie lub społeczności [...] dla ich dobra [...], a ostatecznie w celu spełnienia naszej osoby w innych, a innych w nas” (Bartnik, 2003, s. 579), a tym samym dokonuje się „autoidentyfikacja i budowanie siebie przez służbę innym” (tamże). Przyjmując definicję Cz. Bartnika, trzeba podkreślić ontologiczną,

psychologiczną i duchową zdolność człowieka do miłości jako aktu obejmującego całą osobę, wszystkie jej sfery, zwłaszcza wolitywno-uczuciową.

Miłość pełni różnorodne funkcje, przede wszystkim osobotwórczą, aktywizującą osobę ludzką, zarówno podmiot miłujący, jak i podmiot miłowany. Podstawą tego procesu jest potwierdzenie dobra istnienia osoby miłowanej (potoczne: „dobrze, że jesteś”) oraz ofiarna służba na rzecz osoby kochanej, rozwijająca jej potencjał osobowy, dzięki czemu aktualizują się możliwości osobowe kochającego.

Miłość ma moc socjotwórczą, jest najgłębszą więzią z innymi, „komunią osób z zachowaniem ich indywidualizmu” (Kowalczyk, 1979, s. 227), tworzy wspólnotę międzyosobową, więź osobową, w której centrum jest dobro drugiego i ofiarowanie siebie kochającej osobie jako dobra. Budowanie więzi osobowej z innymi w miłości jest głębsze i trwalsze niż inne motywy wspólnego, społecznego istnienia człowieka.

Miłość, pełniąc funkcję kulturotwórczą, tworzy wspólnotę wartości między kochającymi, zwłaszcza uniwersalnych: prawdy, dobra i piękna, wspólnotę dóbr duchowych i materialnych.

Trzeba podkreślić zbawczą funkcję miłości, którą eksponuje antropologia teologiczna, ujmująca człowieka nie tylko w jego naturalnej zdolności do miłości, lecz także w aspekcie łaski zbawiającego Boga. W takiej perspektywie miłość jest życiową powinnością, treścią świętości i zjednoczenia człowieka z Bogiem, stanowi kryterium wiecznego zbawienia.

Miłość ma moc integrującą całą osobę, inspirującą jej integralny rozwój ku pełni człowieczeństwa (Furmanek, 2011, s. 16), ku dojrzałości osobowościowej w wymiarze indywidualnym i społecznym, decydującą także o szczęściu doczesnym i wiecznym.

Istota i uniwersalne cechy miłości to przede wszystkim:

- akt wolitywno-emocjonalny osoby ludzkiej;
- akceptacja drugiej osoby;
- odpowiedzialność za drugą osobę;
- życzenie dobra drugiej osobie, dyspozycyjność empatyczna wobec niej;
- obdarowanie dobrem drugiego;
- zjednoczenie z drugą osobą – wspólnota, komunia osób;
- ofiarowanie siebie, swoich wartości, własnego Ja dla drugiego Ty;
- pełnowymiarowe doświadczenie osobowe – jedność *eros* i *agape* (*eros*, czyli wymiar naturalny, *agape* – duchowy, doskonały);
- uniwersalność, bezwarunkowość, bezinteresowność, zdolność do przebaczenia;

– znak miłości Boga, który jest miłością, znak Osoby Chrystusa i Jego miłości (Wcielona miłość Boga, miłość zbawcza, przebacząca, ofiarna, wieczna); przejawia się w ludzkim życiu jako cnota teologalna.

Przedmiotem miłości jest drugi człowiek – bliźni. Szczególnym rodzajem miłości jest przyjaźń i małżeństwo oraz miłość własna jako akceptacja siebie i własnego losu, wzbogacona u człowieka wierzącego przeświadczeniem o Bożej miłości, Jego opatrności i woli zbawienia. Jednak dla człowieka wierzącego pierwszorzędym przedmiotem miłości jest Bóg, rozpoznany jako najwyższe i absolutne Dobro. Miłość człowieka wobec Boga jest odpowiedzią na Jego miłość, bo On „pierwszy nas umiłował” (1 J 4, 19). W chrześcijańskim rozumieniu miłość jest jedna, chociaż przejawia się w dwóch zasadniczych kategoriach: wobec Boga i wobec bliźniego, bowiem ma swoje prąródło w Bogu. „Nie ma pełnej miłości Boga bez miłości bliźniego i odwrotnie, doskonała miłość bliźniego nie jest możliwa bez miłości Boga” (Maj, 2009, s. 284).

Trzeba też podkreślić, że byty nieosobowe (rzeczy, zwierzęta, czynności, zjawiska) mogą być przedmiotem afirmacji ludzkiej jako dobro względne, natomiast pełnia miłości jest rzeczywistością międzyosobową (Hildebrand, 1982, s. 44-45).

Odpowiedzialność (łac. *responsabilitas*, *responsum* – odpowiedź) to „cecha moralnego postępowania osoby ludzkiej, która wypływa z dobrowolności postępowania; w sensie sprawstwa aksjologicznego oznacza stan rzeczy, w którym skutki działania (również poprzedzająca je intencja) są podstawą oceny człowieka jako sprawcy tych skutków z perspektywy określonego systemu reguł moralnych” (Chłodna-Błach, 2016, s. 670; zob. Rynio, 2019).

Zdaniem D. von Hildebranda odpowiedzialność jest czujnością moralną, umożliwiającą rozumienie wymagań świata wartości. Ujawnia się w podejmowaniu konsekwencji za własne działania (niekiedy innych) oraz w posłuszeństwie nakazom prawomocnych autorytetów. „Naznacza życie czujnością, powagą i dojrzałością” (Podstawka, 2017, s. 69; zob. Hildebrand, 1982, s. 28-35).

Człowiek jako osoba, znajdując się w różnych sytuacjach życiowych, zawsze tkwi istotowo w obszarze odpowiedzialności, bowiem odpowiedzialność jest odpowiedzią na rzeczywistość i jej wymagania – to responsoryjny charakter odpowiedzialności.

Wyróżnia się dwa wymiary odpowiedzialności: **przed – kimś** oraz **za – kogoś, coś**.

W ramach odpowiedzialności „przed kimś”, która ma wymiar osobowy, wyróżnia się trzy instancje: Ja – własne istnienie, egzystencja, sumienie; drugi – osoba, nie jakaś siła, historia, natura, kultura, społeczeństwo, państwo, ale transcendentna osobowa instancja – Ty; oraz Bóg – najwyższa i ostateczna instancja.

Odpowiedzialność „za kogoś” dotyczy siebie samego, własnej egzystencji, która potwierdza się i rozwija w spotkaniu z drugim Ty, dzięki czemu stwarza możliwość wyrażenia istoty własnej egzystencji i zobowiązuje do udzielenia odpowiedzi, nade wszystko w trosce o drugiego – Ty, jego dobro, egzystencję i w jakiejś mierze za jego czyny.

Odpowiedzialność „za coś” dotyczy rzeczywistości materialnej i duchowej, czyli natury (przyrody), rzeczy, sytuacji, wytworów kultury i cywilizacji. Ale jej szczególnym przejawem jest odpowiedzialność za czyny – własne działanie, niekiedy innych, za intencję, przebieg i konsekwencje czynu. To odpowiedzialność moralna, ściśle związana z rozumnością i wolnością osoby ludzkiej, z jej sumieniem.

Zatem odpowiedzialność jest kategorią:

- antropologiczną – wiąże się z faktem bycia człowiekiem;
- egzystencjalną – jest wpisana w osobową egzystencję człowieka;
- etyczną – dotyczy czynu człowieka;
- społeczną – jest osobową odpowiedzialnością Ja wobec Ty, jest więzią relacyjną;
- religijną – dotyczy Boga i więzi religijnej.

2. DYNAMIKA ZWIĄZKÓW I ZALEŻNOŚCI

Operując powyższymi definicjami miłości i odpowiedzialności, można wskazać na ich związki i zależności, mające dynamiczny wymiar, tak jak dynamiczna jest natura obu wartości. Analizą zostanie objęty przedmiotowy zakres miłości i odpowiedzialności, ich ontyczny związek, dobro w relacji do miłości i odpowiedzialności, dialogiczny wymiar obu wartości, rozwój i stopniowalność miłości i odpowiedzialności oraz ich powinnościowy charakter.

Punktem wyjścia w analizie relacji między miłością i odpowiedzialnością jest ich przedmiotowy zakres. Z istoty obu wartości można wnioskować, że przedmiotem miłości i odpowiedzialności jest Bóg, człowiek, ludzkie czyny oraz rzeczywistość przedmiotowa:

- Bóg – pierwszorzędny przedmiot miłości osobowej, a także najwyższa instancja wszelkiej odpowiedzialności, w tym za miłość do Boga;

- człowiek (osoba ludzka) – wspólny przedmiot miłości i odpowiedzialności;
- czyny ludzkie – wszelkie czyny przedmiotem odpowiedzialności, w tym czyny miłości;
- rzeczywistość przedmiotowa (natura, rzeczy, sytuacje, wytwory kultury i cywilizacji) – przedmiot zróżnicowanej odpowiedzialności, ale nie miłości w jej osobowym, ścisłym znaczeniu.

Miłość i odpowiedzialność zasadniczo mają zatem zbliżony przedmiot, oczywiście różniąc się aspektem odniesienia do niego, ale zakres miłości osobowej, w odróżnieniu od odpowiedzialności, nie obejmuje rzeczywistości przedmiotowej.

Kolejnym elementem relacji między miłością i odpowiedzialnością jest ich wymiar ontyczny, czyli więź bytowa, dotycząca zależności w istnieniu jednej czy drugiej wartości.

Istota miłości jako więzi międzyludzkiej, afirmującej istnienie i egzystencję drugiego, obdarzającej go dobrem, domaga się odpowiedzialności za niego. Odpowiedzialność jest warunkiem rozwoju i dojrzewania miłości. Bez odpowiedzialności nie istnieje miłość osobowa.

Natomiast odpowiedzialność „za coś” wprost i bezpośrednio nie warunkuje istnienia wartości, jaką jest miłość. Podobnie odpowiedzialność „za kogoś”. Jedynie w konkretnych przypadkach odpowiedzialność za drugiego może osiągnąć wyjątkowe spełnienie w miłości, gdy pojawia się i rozwija miłość osobowa. Także odpowiedzialność „przed kimś” nie implikuje wprost i bezpośrednio miłości, ale może z nią współistnieć.

Trzeba zauważyć, że w elementach strukturalnych obu wartości występuje dobro. Jest ono źródłem (intencją), treścią i celem miłości. Przedmiot miłości jest postrzeganiem i pragnieniem dobra dla kochającego siebie, wtórnie dobra dla kochanego. Dobro pozostaje treścią miłości, bowiem dobrem obdarowuje miłujący. Zarazem dobro jest celem miłości, aby kochany doznał pełni dobra, doświadczał szczęścia.

Odpowiedzialność ma źródło w dobru, jakim jest sam człowiek, druga osoba i jej los (odpowiedzialność „za kogoś”). Również ludzkie czyny w perspektywie odpowiedzialności są powiązane z dobrem, stanowiącym ich kryterium i ocenę konsekwencji (odpowiedzialność „za coś”). W stosunku do innych wymiarów odpowiedzialności „za coś” dobro jest podstawową wartością. Tylko za dobro i ze względu na dobro można być odpowiedzialnym. Zatem dobro pośrednio łączy miłość i odpowiedzialność, jest ontycznym warunkiem zarówno miłości, jak i odpowiedzialności. Przy tym trzeba zauważyć, że wartości nie występują w izolacji, lecz w systemie powiązań z innymi

wartościami i nie tylko dobro należy do ich systemu. Szczególną rolę pełni też prawda jako niezbędny element systemowy miłości, a także odpowiedzialności, zapewniający istotową wierność obu wartości i nadający im realistyczny wymiar (Benedykt XVI, 2009, nr 3).

Miłość i odpowiedzialność mają dialogiczny wymiar. Dokonują się w spotkaniu człowieka z człowiekiem. Taka jest bowiem struktura miłości jako międzyosobowej więzi. Również taki jest wymiar odpowiedzialności „przed kimś” i „za kogoś”, stanowi odpowiedź osoby wobec osoby. Nawet odpowiedzialność „za coś” ma wymiar dialogiczny, ponieważ znaczenie „czegoś” ostatecznie zależy od jego wartości dla człowieka. Dialogiczny charakter obu wartości wymaga zachowania istoty dialogicznej więzi międzyludzkiej, honorującej godność, autonomię i ekspresję podmiotów spotkania i dialogu, respektującej normę personalistyczną.

Miłość i odpowiedzialność, mając dynamiczną naturę, podlegają rozwojowi, czasem regresji. Rozwój miłości generuje rozwój odpowiedzialności. To zależność wprost proporcjonalna. Natomiast wzrost poczucia odpowiedzialności nie musi powodować zaistnienia miłości np. jako odpowiedzialność „za coś”, ale już istniejącej miłości osobowej nadaje nową dynamikę i wzrost wprost proporcjonalny.

Odpowiedzialność występuje na różnych poziomach, a stopień odpowiedzialności „za kogoś” różnicuje stopień i sposób wyrażania miłości, ponieważ nie ma jednakowej odpowiedzialności za poszczególne osoby czy grupy osób. Rodzaj odpowiedzialności generuje jej zakres i poziom, a tym samym dynamikę miłości. I odwrotnie, rodzaj i stopień miłości różnicuje odpowiedzialność. Konieczne jest rozeznanie: kogo i jak się kocha, za kogo trzeba wziąć odpowiedzialność i dlaczego?

Trzeba podkreślić, że źródłem odpowiedzialności jest powinność moralna (Wojtyła, 1994, s. 200), która łączy bezpośrednio tę wartość z sumieniem ludzkim. Dotyczy tego, co człowiek powinien uczynić i za to ponieść odpowiedzialność moralną. Zarazem miłość, zwłaszcza uniwersalna miłość bliźniego, należy do powinności ludzkiej, i w takim znaczeniu stanowi przedmiot odpowiedzialności moralnej. Powinnościowy wymiar egzystencji ludzkiej zobowiązuje do czynu i ma charakter aksjologiczny – sytuuje człowieka wobec wartości, zwłaszcza wobec człowieka jako wartości.

Powyższe analizy odsłaniają złożony układ związków i zależności między miłością i odpowiedzialnością, wśród których podstawowym jest zależność istnienia i rozwoju miłości od odpowiedzialności.

3. ASPEKT ANTROPOLOGICZNY I WYCHOWAWCZY

Jak już podkreślono, miłość i odpowiedzialność mają swoje źródło istnienia w naturze osobowej człowieka i zarazem są jego zadaniem życiowym o najwyższym znaczeniu. W tym zadaniu wychowanek powinien być wspierany aktywnością wychowawcy (rodzica, nauczyciela, opiekuna). Wychowanie do miłości i odpowiedzialności jest zadaniem priorytetowym, a jego koncepcję określa wizja człowieka. Realistyczną i adekwatną do faktu bycia człowieka pozostaje koncepcja antropologiczna i wychowawcza personalizmu, promowana przez chrześcijańską pedagogikę personalistyczną (Nowak, 1999, s. 312-322).

Miłość i odpowiedzialność przynależą tylko do człowieka, jedynie człowiek może kochać i być odpowiedzialnym. Są aktami osoby ludzkiej wyposażonej we władzę wolitywno-afektywną, wolitywno-pożądczą, w wolność i rozumność, zdolność do transcendencji. Osoba jako byt samoistny, podmiotowy, mający świadomość własnego Ja, jest zdolny do aktów transcendentnej, pełnej więzi z przedmiotem swojego afektywnego upodobania, przede wszystkim przedmiotem osobowym, do głębokiej więzi, tworzącej jedność duchową, niekiedy i fizyczną. W tej jedności dokonuje się obdarowanie dobrem przedmiotu umiłowanego, zwłaszcza ofiarowanym dobrem własnej osoby. To przede wszystkim akt woli (wolnej) człowieka, angażujący uczucia, wtórnie rozumne poznanie, które jednak stanowi warunek rozwoju i trwałości więzi. Jest to zdolność do miłości tkwiąca w osobowej naturze człowieka.

Takie źródło w osobowej naturze człowieka ma także odpowiedzialność jako odpowiedź rozumna i wolna na rzeczywistość, jaką przede wszystkim stanowi osoba sama dla siebie, z jej godnością, sposobem i wartością podejmowanych czynów oraz ich konsekwencji. Szczególną funkcję organizującą odpowiedzialność pełni sumienie jako wartościujący sąd rozumu.

Miłość i odpowiedzialność łączy osobowa natura człowieka, osobowe Ja – świadome, egzystencjalne (przeżywające) i sprawcze. Ponadto obie wartości są nieodzownym czynnikiem rozwoju osoby ludzkiej, jej człowieczeństwa. W tym procesie nieodzowna jest odpowiedzialność jako miara wolnego i rozumnego, zgodnego z sumieniem stosunku człowieka do drugiego człowieka, świata i samego siebie, do Boga. Niezbędna jest miłość jako szczytowe co do wartości i znaczenia działanie osoby ludzkiej. Co więcej, miłość zawsze jest heroiczna, bo jest obrazem miłości Boga, implikując ten sam wymiar odpowiedzialności.

Wspieranie procesu rozwoju osobowego jest wychowaniem, skutecznie stymulowane wychowaniem do miłości i odpowiedzialności. Zwłaszcza wychowanie do miłości stanowi nadrzędne zadanie, które ma charakter aksjologiczny – wychowania ku wartościom. Wymaga odpowiedniej edukacji aksjologicznej – szczegółowej i syntetyzującej na miarę miłości jako naczelnej wartości osobowej. Domaga się wychowania przez praktykę. W tym kontekście wychowanie do odpowiedzialności przebiega efektywnie, uzasadniając, motywując, kształtując odpowiedzialne postawy wychowanka. Szczegółowe elementy personalistycznego programu wychowania do miłości i do odpowiedzialności zawiera współczesna literatura (Chałas, 2006, s. 319-351; Chałas, Łobacz, 2020, s. 395-417).

Adekwatny proces wychowania do miłości i odpowiedzialności zapewnia wychowawca kierujący się w praktyce miłością wychowawczą jako moralną zasadą postępowania wobec wychowanka, przejawiającą się w afirmacji osoby wychowanka i animacji go do urzeczywistniania właściwych wartości, okazywaniu przyjaźni, solidarności z nim, serdeczności, dobroci, trosce o jego integralny rozwój i pełnię człowieczeństwa, a także we wzajemnym zaufaniu i budowaniu przyjaznej atmosfery wychowawczej (Szymańska, 2016, s. 599-604). Niezbędna jest także odpowiedzialność wychowawcza każdego wychowawcy, polegająca na trosce o życie i rozwój wychowanka, kierująca się miłością, zaufaniem, mądrością i dialogiem, zmierzająca do ukształtowania osobowej indywidualności wychowanka, jego dojrzałości oraz autonomii moralnej (Łuczyński, 2016, s. 672-678).

*

Podsumowując, można stwierdzić, że miłość i odpowiedzialność, różniąc się między sobą, mają wspólne elementy w zakresie przedmiotu oddziaływania (Bóg, człowiek), treści (dobro), są podobne w dynamice rozwoju, stopniowości i mają dialogiczny charakter. Występują w określonych zależnościach: ontycznych (miłość nie istnieje bez odpowiedzialności) i rozwojowych (dojrzałość miłości jest wprost proporcjonalna do rozwoju odpowiedzialności).

Związki i zależności między obu wartościami implikują konieczność równoczesnego i umiejętnego wychowania do miłości i odpowiedzialności, które w dużym stopniu decydują o integralnym rozwoju wychowanka, jego człowieczeństwa i dojrzałości. Zintegrowane wychowanie do miłości i odpowiedzialności poza znaczeniem osobotwórczym ma walor moralno-społeczny, stanowiąc odpowiedź na współczesne wyzwania moralne i problemy społeczne.

Wychowanie do miłości i odpowiedzialności jest istotnym zadaniem dla wychowawców (rodziców, nauczycieli, opiekunów), których działalność powinna cechować miłość i odpowiedzialność wychowawcza (Rynio, 2019, s. 373).

BIBLIOGRAFIA

- BARTNIK, Cz. S. (2003). *Dogmatyka katolicka* (t. 2). Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- BENEDYKT XVI (2009). *Encyklika „Caritas in veritate”*. Tarnów: Wydawnictwo Biblos.
- CHAŁAS, K. (2006). *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki* (t. 1). Lublin–Kielce: Jedność.
- CHAŁAS, K., ŁOBACZ, M. (2020). *Przymioty osoby ludzkiej. Edukacja aksjologiczna i wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- CHŁODNA-BŁACH, I. (2016). Odpowiedzialność. W: K. CHAŁAS, A. MAJ (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (s. 670-672). Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne Polwen.
- FURMANEK, W. (2011). *Miłość – zagubiona wartość współczesnej pedagogiki*. Rzeszów: Wydawnictwo Fosze.
- GUDANIEC, A. (2006). Miłość. W: *Powszechna encyklopedia filozofii* (t. 7, s. 237-242). Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- HILDEBRAND von, D. (1982). *Fundamentalne postawy moralne*. W: D. VON HILDEBRAND, J. A. KŁOCZOWSKI, J. PAŚCIAK, J. TISCHNER, *Wobec wartości* (s. 7-50). Poznań: Wydawnictwo Św. Wojciecha.
- KOWALCZYK, S. (1979). *Bóg w myśli współczesnej. Problematyka Boga i religii u czołowych filozofów współczesnych*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- ŁUCZYŃSKI, A. (2016). Odpowiedzialność wychowawcza. W: K. CHAŁAS, A. MAJ (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (s. 672-678). Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne Polwen.
- MAJ, A. (2009). Miłość. W: K. CHAŁAS, A. MAJ, J. MARIAŃSKI, *Wychowanie ku wartościom religijnym. Elementy teorii i praktyki* (t. 4, s. 275-288). Lublin–Kielce: Wydawnictwo Jedność.
- NOWAK, M. (1999). *Podstawy pedagogiki otwartej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- OSTROWSKA, K. (2004). *W poszukiwaniu wartości*, t. 1: *Ja – inni*. Kraków: Rubikon.
- PODSTAWKA, K. (2017). *Młodzież szkolna wobec wartości moralnych*, t. 1: *Wartości moralne w stylach życia młodzieży*. Lublin: Wydawnictwo Polihymnia.
- RYNIO, A. (2019). *Wychowanie do odpowiedzialności. Studium teorii i praktyki pedagogiki integralnej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- SZYMAŃSKA, M. (2016). Miłość wychowawcza. W: K. CHAŁAS, A. MAJ (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (s. 599-604). Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne Polwen.
- WOJTYŁA, K. (1962). *Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- WOJTYŁA, K. (1994). *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

MIŁOŚĆ I ODPOWIEDZIALNOŚĆ
– WZAJEMNE ZWIĄZKI I ZALEŻNOŚCI
W PERSPEKTYWIE PEDAGOGICZNEJ

STRESZCZENIE

Przedmiotem analizy jest relacja miłości i odpowiedzialności, ujęta w aspekcie aksjologii pedagogicznej. Fundamentem i źródłem obu wartości jest natura osoby ludzkiej. Miłość i odpowiedzialność, różniąc się między sobą, mają wspólne elementy w zakresie przedmiotu oddziaływania (Bóg, człowiek), treści (dobro), są podobne w dynamice rozwoju, stopniowości i mają dialogiczny charakter. Zarazem występują w określonych zależnościach: ontycznych (miłość nie istnieje bez odpowiedzialności) i rozwojowych (dojrzałość miłości jest wprost proporcjonalna do rozwoju odpowiedzialności). Związki i zależności między obu wartościami implikują konieczność równoczesnego i umiejętnego wychowania do miłości i odpowiedzialności, które w dużym stopniu decydują o integralnym rozwoju wychowanka, jego człowieczeństwa i dojrzałości. Jest to istotne zadanie dla wychowawcy, którego działalność powinna cechować miłość i odpowiedzialność wychowawcza.

Słowa kluczowe: miłość; odpowiedzialność; wychowanie.

LOVE AND RESPONSIBILITY
— MUTUAL RELATIONSHIPS AND DEPENDENCIES
IN A PEDAGOGICAL PERSPECTIVE

SUMMARY

The subject of the analysis is the relationship of love and responsibility in terms of pedagogical axiology. The nature of the human person is the foundation and source of both values. Love and responsibility, while differing from each other, have common elements in terms of their object of action (God, man), their content (the good), they are similar in the dynamics of development, gradualism and have a dialogical character. At the same time, they occur in specific relationships: ontic (love does not exist without responsibility) and developmental (the maturity of love is directly proportional to the development of responsibility). The connections and dependencies between the two values imply the necessity of simultaneous and skilful education to love and responsibility, which to a large extent determine the integral development of the pupil, his humanity and maturity. This is an important task for the educator, whose activity should be characterized by love and educational responsibility.

Keywords: love; responsibility; upbringing.